

УДК 338.22:339.9

Ніколаєв Ю.О.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова***Заславська Н.В.***студентка
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова***Nikolayev Yuriy***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations
Odessa I.I. Mechnikov National University***Zaslavska Nataliia***Student,
Odessa I.I. Mechnikov National University*

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДКРИТОСТІ ТОРГІВЛІ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

AN EMPIRICAL INVESTIGATION ON TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH AT MODERN STAGE

АНОТАЦІЯ

Взаємозв'язок між відкритістю торгівлі та економічним зростанням є неоднозначним з теоретичної та емпіричної точки зору. Теоретичні положення визначають, що відкритість торгівлі призводить до більшої економічної ефективності, ринкових недоліків, відмінностей в технології та може призвести до негативного впливу лібералізації торгівлі на окремі країни. У статті ми переглянемо емпіричні дані, що вказують на переваги лібералізації торгівлі та розглянемо теоретичні питання щодо можливого негативного впливу відкритості торгівлі. Можна сказати, що пасивна лібералізація торгівлі не обов'язково може призвести до позитивних економічних результатів, особливо в менш розвинутих країнах з перехідною економікою. Тому це питання має багато суперечок. Ми вважаємо, що відкритість, виміряна індикаторами інтенсивності торгівлі, може призводити до оманливих висновків про зв'язок зростання торгівлі. Звідси й обговорення наслідків політики щодо позитивного впливу торгових бар'єрів на економічне зростання виходить далеко за рамки перехідного контексту.

Ключові слова: емпіричний аналіз, лібералізація торгівлі, відкритість торгівлі, економічне зростання, торгові бар'єри.

АННОТАЦИЯ

Взаимосвязь между открытостью торговли и экономическим ростом неоднозначна учитывая теоретическую и эмпирическую точки зрения. Теоретические положения определяют, что открытость торговли приводит к большей экономической эффективности, рыночным недостаткам, различиям в технологии и может привести к негативному воздействию либерализации торговли на отдельные страны. В статье мы пересмотрим эмпирические данные, указывающие на преимущества либерализации торговли и рассмотрим теоретические вопросы относительно возможного негативного влияния открытости торговли. Можно сказать, что пассивная либерализация торговли не обязательно может привести к положительным экономическим результатам, особенно в менее развитых странах с переходной экономикой. Поэтому этот вопрос должен много споров. Мы считаем, что открытость, измеренная индикаторами интенсивности торговли, может приводить к обманчивым выводам о связи роста торговли. Отсюда и обсуждение последствий политики относительно положительного влияния торговых барьеров на экономический рост выходит далеко за рамки переходного контекста.

Ключевые слова: эмпирический анализ, либерализация торговли, открытость торговли, экономический рост, торговые барьеры.

ANNOTATION

Recently, quite an interesting problem of identifying the link between the growth of trade and economic growth has been actively discussed in economic circles. Everyone knows that the problem cannot be considered on the one hand, in order to have a complete understanding of the problem, you need to look at it from all sides and do the necessary research, so this problem today is rather contradictory and ambiguous. That is why the problem is relevant in two areas: political and economic, as they are closely related. Every economy of the world that is considered open, when shaping its trade policy, was forced to make a choice in favor of protectionism or trade liberalization, which is still the subject of the most lively discussions both in scientific circles and at the empirical level. Depending on the government's measures to regulate international trade – stimulating or restricting the importation and exportation of products, there are two types of policies: liberal and protectionism. Liberal policy minimizes all restrictions in foreign trade and is produced by countries that do not fear competition and, as a rule, have absolute advantages. The policy of protectionism is based on the use of various barriers to limit foreign competitors and protect the domestic market. Everyone knows that trade is defined as one of the most important factors determining economic growth. Trade contributes to the specialization of countries, provides food for the dissemination of know-how, ideas and technologies, promotes competition and provides economies of scale. All these factors contribute to the development of innovation and productivity, which, in turn, has a positive effect on economic growth. However, it is worth noting that there are consequences of trade policy, they are poorly understood today. Uncertainty from a theoretical point of view now is how the trade policy is implemented, and with what force it affects the technological changes in the composition of this model. It is worth noting that the neoliberal hypothesis is in favor of the full liberalization of trade, regardless of structure. And it is for the reason mentioned above that a strong interest arose in an empirical test of this opposite hypothesis.

Key words: empirical analysis, trade liberalization, trade openness, economic growth, trade barriers.

Постановка проблеми. Зв'язок між економічним зростанням і відкритістю залишається одним з найважливіших питань як в теоретичному, так і в політичному контексті. Ця проблема привернула ще більше уваги в останні

роки, враховуючи постійні та поширені відмінності в економічних показниках серед країн, особливо серед країн, що розвиваються, внаслідок посилення міжнародної торгівлі. Аналогічно, відмінності в процесах наздоганяючого перехідного періоду економіки, що відображаються в різноманітному обсязі, характері та динаміці їх інтеграції в європейські та глобальні економічні структури, залишаються в значній мірі нез'ясовними і мають різні і навіть протилежні погляди щодо відносної важливості різних економічних, політичних та інституційних факторів, які можуть пояснити ці відмінності.

Це питання стає ще більш суперечливим з огляду на те, що країни з перехідною економікою дотримувались аналогічного шляху лібералізації економіки та проводили політику лібералізації торгівлі саме в перші роки переходу. З огляду на це, не дивно, що переваги лібералізації торгівлі залишалися суперечливими і все частіше обговорювалися в міжнародному та науково-політичному дискурсі.

Хоча торгівля вважається важливим фактором, що визначає дохід і зростання, з теоретично обґрунтованими каналами передачі добробуту через торгівлю, наслідки торговельної політики теоретично менш відомі або досить неоднозначні. Торговельна інтеграція дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси через економію масштабу, а також через посилення конкуренції. Вона сприяє поширенню знань і передачі технологій, які впливають на витрати і моделі продуктивності, які сприяють технологічному прогресу і призводять до більшої ефективності. Незважаючи на це, теоретичні положення, що стосуються ринкових і координаційних невдач, включають необхідність «координації інвестицій», неподільності та ризиків, пов'язаних з інвестиціями в нові технології, технологічні взаємозалежності та взаємодоповнення, а також інші елементи, які перешкоджають дифузії інвестицій та передачі знань. Все це призвело до цілеспрямованого державного втручання переважно через торговельну політику та захист стратегічних секторів. Це означає, що хоча торгівля і, зокрема, збільшення експорту, зазвичай розглядається як важливий детермінант процесу зростання, торговельна політика піддається багатьом суперечкам. Як випливає з раніше проведених досліджень, наслідки торговельної політики та торгівлі, хоча і взаємопов'язані, але є дихотомічними і створюють концептуально різні проблеми, які необхідно включити в емпіричне дослідження [1].

Теоретична невизначеність, що стосується впливу торговельної політики на торговельні структури та зміни технологічного складу у відповідних економічних моделях, призвела до зростання інтересу до емпіричного тестування протилежної гіпотези, а саме неоліберальної гіпотези, що виступає за лібералізацію торгівлі незалежно від рівня розвитку особистості країни, а також до емпіричного тестування аль-

тернативної. переважно технологічної гіпотези, яка сприймає цільовий і тимчасовий захист торгівлі як відповідь на ринкові недоліки, – що може бути корисним в залежності від рівня технологічного забезпечення окремої країни. Ця теоретична невизначеність ще пов'язана зі змішаними та непереконливими емпіричними свідченнями з цього питання, тобто питання щодо впливу торговельної політики на економічне зростання.

Враховуючи теоретичні засади, що лежать в основі переваг торгівлі та механізму, що впливає на показники зростання окремих країн, ми підкреслюємо важливість інтеграції концептуальних рамок торгових відносин, які відображають важливість торговельної політики, яка залежить від торгівлі. Це означає, що країни можуть досліджувати вигоди від торгівлі одна з одною, але це само по собі не може бути використано як аргумент для сприяння «пасивній» політиці лібералізації торгівлі як такої. Інакше кажучи, концепція відкритості торгівлі повинна означати «нейтральність», яка не може бути синонімом ідеї, що торгівля чи експортна інтенсивність окремої країни пов'язана з «нейтральністю» окремої країни в цьому сенсі. Експортна орієнтація окремої країни може виникнути внаслідок експортно-орієнтованої стратегії зростання та використання різних стимулюючих структур для експортерів, включаючи експортні субсидії, податкові та фіскальні пільги. Незважаючи на це, на сьогоднішній день «відкритість торгівлі» все частіше вимірюється змінними інтенсивності торгівлі (з огляду на труднощі, пов'язані з точним вимірюванням типу торговельної орієнтації або режиму, що слідує за окремою країною), і його значення все більше і більше невірно асоціюється з поняттям «вільна торгівля». У світлі цього обговорення, ми досліджуємо вплив протилежних торгових заходів на дві великі категорії: 1 – показники обсягів торгівлі, змінні за звичайними змінами інтенсивності торгівлі, та 2 – показник торговельної політики, пов'язаний з торговими обмеженнями на економічне зростання у вибраних країнах з перехідною економікою, а саме у 10 країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ-10), включаючи Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Словенію, Болгарію, Румунію, Естонію, Латвію та Литву. Ми вважаємо, що в той час як більші обсяги торгівлі збільшили показники зростання цих країн, політика лібералізації торгівлі не була пов'язана з позитивними показниками зростання в період розслідування 1995–2013 років. Цей висновок має важливі політичні наслідки.

Ми припускаємо, що вищезазнані країни забезпечують важливу та ізольовану експериментальну основу, вигідну для вивчення впливу торгової інтеграції та відкритості торгівлі (тобто режиму торговельної політики) на економічне зростання. По-перше, ми підкреслюємо важливість аналогій, що стосуються загальної

рамки перехідної політики, зокрема, термінів та характеру економічної політики, яку проводять країни ЦСЄ в процесі переходу. Політика економічної лібералізації, включаючи далекосяжну лібералізацію торгівлі, змодельовану в контексті процесу інтеграції до Європейського Союзу (ЄС), була реалізована після подібної часової динаміки та секторального охоплення. Однак темпи та характер торговельної інтеграції (виміряні обсягом торгівлі та інтенсивністю торгівлі) цих країн були різними. Хоча торговельні моделі пов'язані з торговою політикою, вони не є єдиною функцією ліберального торговельного режиму як такого. З огляду на це, варто згадати, що теоретична література з економічного зростання зосереджувалася переважно на взаємозв'язку між відкритістю торгівлі, що стосується режиму торговельної політики, та економічним зростанням, а не на обсягах торгівлі.

Це означає, по-перше, що країни Центральної та Східної Європи є майже ідеальною основою для аналізу впливу політики лібералізації торгівлі у міждержавних рамках і при використанні сукупних макроекономічних даних. По-друге, незважаючи на те, що ці країни дотримувалися аналогічної моделі політики, їхні економічні системи за своєю суттю є відмінними, що призводить до важливості розуміння відмінностей у початкових умовах країн, переважно пов'язаних з відмінностями у рівні промислового та технологічного розвитку. Серед країн ЦСЄ 10 країн є менш економічно розвиненими – що треба врахувати при вивченні впливу торговельної політики на економічне зростання. Важливість симетричності між торговими партнерами в отриманні вигод від торговельної інтеграції добре обґрунтована в теоретичній літературі. По-третє, країни ЄС є основним торговельним партнером вибраних для дослідження країн з перехідною економікою, з аналогічними географічними положеннями, торговельними відносинами з найбільш розвиненими країнами ЄС, що є важливим при вивченні впливу торгівлі на економічне зростання в аналітичних рамках між країнами. І останнє, але не менш важливе; емпіричні докази впливу торгової інтеграції в країнах з перехідною економікою досить слабкі, і ми прагнемо заповнити прогалину в існуючій літературі.

Саме тому основним завданням цієї статті є висвітлення проблем зв'язку між економічним зростанням і відкритістю економіки країн. А саме концентрація на негативному впливі за допомогою емпіричного аналізу.

Спочатку ми дамо короткий огляд емпіричних висновків і теоретичних положень, що стосуються впливу торгівлі на економічне зростання. Обговоримо актуальність розуміння більш широкої картини економічної системи та її характеристик розвитку за умов лібералізації торгівлі. Спочатку треба пояснити методологіч-

ні рамки емпіричного дослідження, а далі ми обговоримо результати та наслідки політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чому темпи зростання відрізняються, і наскільки вигідною є лібералізація торгівлі, залишається відкритим і це питання досі дебатуються. Переваги відкритості торгівлі до економічного зростання були відносно добре обґрунтовані в теоретичній літературі стосовно зростання. Однак недосконалість ринку та економія масштабу також вважалися важливими для визначення цих вигод. Згідно з теоретичними положеннями та ендогенною теорією зростання, асиметричний контекст торговельних партнерів передбачає значні відмінності у виробничих функціях, технології та навантаженнях, що може призвести до несприятливого впливу відкритості торгівлі на країни з низькою технологічною силою. Крім того, показники інтенсивності торгівлі можуть вводити в оману показники відкритості торгівлі, оскільки вони також визначаються відносною важливістю зовнішнього сектору окремої країни, яка змінюється залежно від розміру країни, доходу та географічних положень [2].

Велика кількість досліджень стосувалася питання торговельної політики і намагання вивчити вплив торговельної політики, зазвичай пов'язаної із середніми тарифними ставками та індексами нетарифних бар'єрів торгівлі, на економічне зростання. Проблеми неадекватного вимірювання торговельного режиму та орієнтації окремих країн займають дослідники протягом багатьох років. Труднощі у вимірюванні відкритості торгівлі виступали в ролі важливої проблеми, що покладена в основу зростаючого інтересу дослідників до розробки «ідеальної» моделі лібералізації торгівлі. Зростаючий інтерес дослідників призвів до розробки низки торговельних показників, які намагаються об'єднати як тарифні, так і нетарифні бар'єри для торгівлі та виміряти орієнтацію окремої торгової країни [3].

Зважаючи на все це, і особливо на прості і чіткі теоретичні пояснення щодо впливу торговельних обмежень і економічного зростання, не дивно, що емпіричні дані про переваги відкритості торгівлі, виміряні з використанням різних індексів торговельної політики, свідчать про неоднозначні результати та нерепрезентативні дані. У ряді досліджень проаналізовано взаємозв'язок між торговими обмеженнями, що відбуваються за середніми тарифними ставками, та економічним зростанням. Дослідження дає підставу для гіпотези, що торговельні обмеження можуть сприяти зростанню [4]. У своєму дослідженні ми зійшли до доказів того, що торговельні обмеження у формі тарифів, а також податків, пов'язаних з торгівлею, позитивно пов'язані з економічним зростанням, спираючись на велику вибірку як країн, що розвиваються, так і розвинених країн, і робимо висновок, що зв'язок між відкритістю торгівлі

та зростанням є складним і залежить від рівня розвитку та розмірів економіки окремої країни як узгодженого з теоретичними положеннями. Аналогічним чином, на відміну від загальноприйнятої точки зору, що торговельні бар'єри спотворюють і завдають шкоди зростанню, Родрігес і Родрік виявили, що середні темпи зростання тарифів позитивно впливають на загальне зростання продуктивності факторів (TFP) для вибірки з 46 країн за період 1980–1990 рр. [1], в той час як Едвардс доводить досить слабкий зв'язок між торговими обмеженнями та економічним зростанням [5]. Всупереч цим висновкам, дослідження Харісона, наприклад, виявило значний і негативний вплив тарифних ставок на економічне зростання [6].

Незважаючи на невідповідність результатів емпіричного дослідження впливу торговельних обмежень на економічне зростання, інші дослідження, які спираються на заходи торгівлі (наприклад, співвідношення експорту та імпорту до ВВП, співвідношення експорту до ВВП тощо), свідчать про позитивний вплив торгівлі на економічне зростання [7; 8]. Однак, спираючись на практику цього питання, ми стверджуємо, що дослідження, які намагаються використовувати традиційні заходи відкритості торгівлі, тобто коефіцієнти інтенсивності торгівлі як показники відкритості торгівлі, страждають від серйозних розбіжностей між теоретичними положеннями та емпіричними рамками, розробленими для перевірки цих гіпотез.

Сучасні теорії торгівлі, інтегровані в ендогенні моделі зростання, означають, що торгівля може бути корисною для економічного зростання з механізмом впливу, пов'язаним із збільшенням економії масштабу, передачею технологій та зовнішніми факторами, пов'язаними з знаннями, а також посиленням конкуренції. Очікується, що ці механізми позитивно вплинуть на структуру продуктивності місцевих фірм і галузей, зростання доданої вартості та доходів. Проте ці механізми, а точніше, здатність країни отримати вигоди від торгівлі, обумовлені ендогенним характером технологічних змін і подальшим зростанням і диверсифікацією промислової продукції та експортної бази. По суті, теоретичні рамки (розширення теорії неокласичної торгівлі та зростання) припускають, що відмінності в рівнях промислового розвитку та технологічних можливостей між країнами цілком можуть бути пов'язані з можливими різними результатами впливу відкритості торгівлі (в сенсі «нейтральності» і пасивної лібералізації торгівлі в усіх секторах) на економічне зростання, залежно від розмірів економіки, технологічного майстерності та ступеня диверсифікації промисловості. Нарешті, інтеграція світової торгівлі може підняти темпи світового економічного зростання, але негативно вплинути на окремі країни [9].

Присутність слаборозвинених або неконкурентоспроможних галузей з прихованою (або

відсутньою) порівняльною перевагою, недосконалістю ринків і ендогенною структурою накопичення знань у менш розвинених, перехідних або країнах, що розвиваються, які добре обґрунтовані в теоретичній літературі з розвитку, ставить на порядок денний питання щодо стратегічних торговельних рішень [10]. Політична орієнтація з поєднанням заходів імпортозаміщення та індустриалізації експорту, якщо їх застосовувати «правильно», можуть вплинути на порівняльні переваги місцевих галузей, що в свою чергу позитивно впливає на економічне зростання в довгостроковій перспективі. Як зазначають Родрік і Родрігес, більш високі темпи зростання, позитивно пов'язані з підвищенням тарифних ставок у дослідженій ними період часу відповідно до графічного представлення даних про 66 країн [1]. Крім того, використання показників обсягу торгівлі та інтенсивності торгівлі як індикаторів відкритості торгівлі може бути повністю оманливим. Окрім розбіжностей у розмірі економік та загального рівня розвитку, пов'язаного з ВВП (що зазвичай включається в розрахунки рівнів торгівлі та зростання), більш високі частки експорту та імпорту до ВВП можуть добре відобразитися на технологічному досягненні країн та їх галузей. Здатність стимулювати зростання за рахунок експорту та імпорту технологій, факторів виробництва, пов'язаних з виробництвом та проміжних продуктів, по суті, означає, що посилення торговельної інтеграції та, зокрема, інтернаціоналізації через експорт, не обов'язково має бути пов'язане з здійсненням урядом принципу «нейтральності», пов'язаного з торгівлею [8].

З іншого боку, як показали дослідження Родрігеса і Родріка, відкритість торгівлі може призвести до збільшення доходів, але не призведе до економічного зростання в довгостроковій перспективі [1]. Таку ж гіпотезу підтримує Брунер [11]. Він виявив, що відкритість торгівлі має значний позитивний вплив на дохід, а не на економічне зростання. Отже, більш пізні дослідження, проведене дослідниками Родрігес і Родрік після розгляду питань ендогенності та гетерогенності країни, розглядає взаємозв'язок між відкритістю торгівлі та економічним зростанням [12].

Загалом, відкритість торгівлі в сенсі «нейтральності» або нейтральної торгової орієнтації економіки може мати позитивний вплив на економічне зростання в короткотерміновому періоді у разі наявності розширених секторів торгівлі, – наприклад, пов'язаних з торгівлею або з інвестиціями в економіку, збільшенням імпорту через збільшення доходів і сукупного попиту. Однак, в той же час, взаємозв'язок між відкритістю торгівлі та економічним зростанням у довгостроковій перспективі визначається цілою низкою факторів, але переважно з можливостями місцевих фірм та галузей регулюватися та впоратися з міжнародними рівня-

ми продуктивності та їх здатністю так званих «поглинаючих» можливостей, необхідних для інтернаціоналізації економіки на масштабах та зовнішньої торгівлі знаннями. Масштаби можливого «витіснення» впливу на місцеві фірми та галузі через відкритість торгівлі визначаються ступенем та існуванням значних відмінностей у технологіях та у характеристиках торгових партнерів. Якщо існують значні відмінності, відкритість торгівлі у формі пасивної лібералізації торгівлі може призвести до зруйнованого потенціалу для створення можливостей порівняльних переваг місцевих підприємств або галузей. Очевидно, незважаючи на важливість для розуміння зв'язку між економічною відкритістю торгівлі та втраченим потенціалом набуття порівняльної переваги на місцевому рівні через лібералізацію торгівлі, – практично неможливо виміряти або оцінити цей зв'язок з певними результатами в аналізі між країнами. Незважаючи на це, втрачений потенціал торговельної інтеграції місцевих виробництв підтримує стійкий потенціал економічного зростання в довгостроковій перспективі.

В цілому, враховуючи теоретичні положення та емпіричні докази, ми спочатку стверджуємо, що відкритість торгівлі у сенсі «нейтрального» торговельного режиму та пасивна лібералізація торгівлі не можуть бути оптимальним вибором політики і можуть негативно вплинути на окремі країни з огляду на стійкість відмінності в технології та наданні послуг у різних країнах. Якщо торгівля відбувається між партнерами, які знаходяться на різних етапах технологічного та промислового розвитку, то вплив відкритості торгівлі на економічне зростання не може бути позитивним і миттєвим. З цією метою ми покладаємося на торгівлю країн Центральної та Східної Європи з розвиненими, напевне технологічно вищими, та інноваційними країнами ЄС-15, щоб перевірити гіпотезу про те, чи обмеження торгівлі (виміряні середньою тарифною ставкою) негативно вплинули на економічне зростання групи перехідних економік. В цьому контексті, ми досліджуємо, наскільки однорідний режим лібералізації торгівлі в країнах ЦСЄ (не існує змінності даних, тобто середня ефективна тарифна ставка, що застосовується в країнах ЦСЄ, є незмінною ще з 1999 року), вплинув на економічне зростання країн з перехідною економікою. По-друге, ми досліджуємо вплив на економічне зростання відкритості торгівлі, що вимірюється обсягами торгівлі та різними коефіцієнтами інтенсивності торгівлі (наприклад, часткою експорту та імпорту до ВВП, часткою експорту до ВВП, часткою імпорту до ВВП). Варто зауважити, що ці змінні інтенсивності торгівлі можуть бути оманливими показниками відкритості торгівлі як такі, після обговорення теоретичних припущень, що стосуються торгової інтеграції та відкритості торгівлі. Замість цього ми припускаємо, що як експорт, так і імпорт можуть позитивно впли-

нути на показники зростання в досліджуваній період. Важливо, що після нових теорій торгівлі та ендогенного зростання, відповідно до яких міжнародна торгівля призводить до більш ефективного використання ресурсів за нижчих витрат, – крім раннього акценту на експорті, імпорт проміжних продуктів, ресурсів і технологій є також важливим для отримання порівняльної переваги через торгівлю. Для цього ми включаємо окремо імпорт і експорт акцій у регресію зростання. Нарешті, з огляду на подібний політичний контекст та подібну економічну структуру економік країн ЦСЄ, відмінності з точки зору розміру економік, відмінності в технології та моделі промислового розвитку та реструктуризації повинні охоплюватися різними показниками зростання – у порівнянні з технологічно більш просунутими і найменш розвинутими перехідними економіками, що відповідають гіпотезі наздоганяючого зростання. З цією метою у відповідну економетричну модель ми пропонуємо включати фіктивну змінну, яка відображає групу найменш розвинених країн ЦСЄ – при визначенні регресії зростання та вивченні актуальності очікуваних показників найвищого економічного зростання найменш розвинених країн ЦСЄ. Нарешті, ми пропонуємо оцінювати рівняння зростання в інтегрованій і динамічній структурі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою поданого в статті дослідження є доказ наявності і форми зв'язку між відкритістю торгівлі та економічним зростанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливе пояснення спостережуваної невідповідності емпіричних результатів досліджень, що вивчають взаємозв'язок між відкритістю торгівлі та зростанням, відображає методологічні недоліки та загальну складність розробки належної емпіричної бази для дослідження впливу торговельної політики на економічне зростання. Динамічний і ендогенний характер відносин торгівлі та економічного зростання необхідно інтегрувати в емпіричну структуру. Важливість включення часової динаміки в дослідження впливу торговельних обмежень на економічне зростання виглядає виправданим з теоретичної точки зору. Це означає, що торговельні обмеження можуть бути корисними для зростання, якщо розглядати це як тимчасове явище щодо побудови порівняльних переваг у конкретному секторі (секторах). Хоча торговельні обмеження або протекціоністські заходи можуть мати неоднозначний можливий вплив на економічне зростання в короткостроковій перспективі, тимчасовий захист окремих секторів може фактично мати позитивний вплив на стійке зростання у довгостроковій перспективі завдяки зростанню рівня продуктивності та технологічної забезпеченості захищених секторів.

Крім того, при емпіричному моделюванні зростання необхідно враховувати проблеми

ендогенності при дослідженні впливу торгівлі на економічне зростання. Проблеми ендогенності пов'язані з (1) пропозицією потенційної зворотної причинності між економічним зростанням і торгівлею і (2) загальними неспостережуваними факторами впливу, які можуть призвести до позитивних упереджених оцінок. І останнє, але не менш важливе, дослідники визнають, що важко врахувати гетерогенний профіль країн при вивченні взаємозв'язку між економічним зростанням і торгівлею, використовуючи дані між країнами. Однак, як показали Родрігес і Родрік, позитивна кореляція між показниками торгівлі та економічним зростанням може бути зумовлена методологічними недоліками та факторами впливу, які дослідники, як правило, не враховують. Особливості, що стосуються значних технологічних відмінностей між країнами, відмінностей в розмірах і специфіці, що стосуються регіональних моделей, а також географічних факторів, можуть мати вирішальне значення для розуміння відносин, що витікають з економічної інтеграції між країнами. Маючи це на увазі, у цьому дослідженні ми підкреслюємо важливість подібності в контексті політичної та інституційної бази європейської інтеграції країн ЦСЄ, і, враховуючи проблему ендогенності через невраховані дослідниками змінні і зворотні причинності, ми обґрунтовуємо важливість аналізу взаємозв'язку між відкритістю торгівлі та економічним зростанням, спираючись на методи дослідження, що враховують динаміку відносин.

Висновки. Проведене нами дослідження довело наявність впливу відкритості торгівлі на економічне зростання країн ЦСЄ протягом періоду 1999–2017 років (попередні періоди не досліджені у зв'язку з відсутністю спостережень у даних до 1999 року для показників інтенсивності торгівлі). Ми дослідили різноманітні заходи з відкритості торгівлі, щоб поглибити наше розуміння того, як обсяг торгівлі впливає на показники зростання країн – торговельних партнерів, та наскільки ефективною була сама політика лібералізації торгівлі у справі підвищення показників зростання країн ЦСЄ. Результати нашого емпіричного дослідження свідчать про те, що заходи щодо підвищення ступеня інтенсивності торгівлі позитивно пов'язані з економічним зростанням, вказуючи на переваги торговельної інтеграції через не тільки експорт, але й збільшення імпорту з технологічно інноваційних країн ЄС до менш розвинених країн ЦСЄ.

Крім цього, у цій статті ми постулюємо, що інтенсивність торгівлі не відображає торговельну політику. Враховуючи особливості нашої бази даних, що стосуються гомогенного режиму торговельної політики, що застосовується серед країн ЦСЄ в контексті інтеграції до ЄС, та використовуваної економетричної основи, вплив торгових бар'єрів на економічне зростання в

країнах з перехідною економікою, залежних від середньої тарифної ставки, здається неоднозначним. Незважаючи на те, що данні щодо впливу тарифної ставки на економічне зростання не є надійними щодо різних методів оцінки та аналізу чутливості, ми робимо висновок, що тарифні бар'єри не були негативно пов'язані з економічним зростанням у вибраних країнах з перехідною економікою. При цьому, на відміну від традиційного сприйняття негативного зв'язку між торговими бар'єрами та економічним зростанням, добре обґрунтованого в емпіричній літературі, ми знаходимо деякі докази того, що торговельні бар'єри можуть бути корисними для зростання економіки. Результати цього аналізу мають важливі теоретичні та політичні наслідки, що свідчить про те, що відкритість торгівлі та економічне зростання не є простими відносинами і що наслідки певного ступеню лібералізації торгівлі залежать від відмінностей між залученими у торгівлю країнами щодо: рівнів їх розвитку, розміру, технологічної бази, тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rodriguez F, Rodrik D. Trade policy and economic growth: A skeptic's guide to the cross-national evidence. *NBER Working Paper 7081*. Cambridge: National Bureau of Economic Research. 2016. P. 261-338. DOI: 10.1086/654419.
2. Young A. Learning by doing and the dynamic effects of international trade. *The Quarterly Journal of Economics*. 2009. Vol. 106. № 2. P. 369-405. DOI: 10.2307/2937942
3. Leamer E.E. Measures of Openness. *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press. 2012. P. 147-204.
4. Yanikkaya H. Trade openness and economic growth: A cross country empirical investigation. *Journal of Development Economics*. 2014. Vol. 72. № 1. P. 57-89. DOI: 10.1016/S0304-3878(03)00068-3
5. Edwards S. Openness, Productivity and growth: What do we really know? *The Economic Journal*. 1998. Vol. 108. № 447. – P. 108; 383-398.
6. Harrison A. Openness and growth: A time-series, cross-country analysis for developing countries. *Journal of Development Economics*. 2015. № 48(2). – P. 419-447. DOI: 10.1016/0304-3878(95)00042-9
7. Alcalá F, Ciccone A. Trade and productivity. *The Quarterly Journal of Economics*. 2004. Vol. 119. № 2. P. 613-646. DOI: 10.1162/0033553041382139
8. Busse M, Koeniger J. Trade and economic growth: A re-examination of the empirical evidence. *SSRN*. 2012. P. 1–24. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2009939 (дата звернення: 08.08.2019).
9. Grossman G, Helpman M. *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge: MIT Press, 2016. 359 p.
10. Wade RH. Return of industrial policy? *International Review of Applied Economics*. 2012. Vol. 26. № 2. P. 223-239. DOI:10.1080/02692171.2011.640312
11. Brunner D. The long-run effects of trade on income and income growth. *IMF Working Paper*. 2003. WP 03/37. February 2003. P. 1–38. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2009939 (дата звернення: 08.08.2019).

REFERENCES:

1. Rodriguez F, Rodrik D. (2016) Trade policy and economic growth: A skeptic's guide to the cross-national evidence. *NBER Working Paper 7081*. Cambridge: National Bureau of Economic Research, pp. 261-338.
2. Young A. (2009) Learning by doing and the dynamic effects of international trade. *The Quarterly Journal of Economics*. Cambridge: MIT Press, vol. 106, no. 2, pp. 369-405.
3. Leamer E.E. (2012) Measures of Openness. *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 147-204.
4. Yanikkaya H. (2014) Trade openness and economic growth: A cross country empirical investigation. *Journal of Development Economics*, vol. 72, issue 1. Philadelphia: Elsevier, pp. 57-89.
5. Edwards S. (1998) Openness, Productivity and growth: What do we really know? *The Economic Journal*. Oxford: Oxford University Press. Vol. 108, no. 447, pp. 108; 383-398.
6. Harrison A. (2015) Openness and growth: A time-series, cross-country analysis for developing countries. *Journal of Development Economics*. Philadelphia: Elsevier, no 48(2), pp. 419-447.
7. Alcalá F, Ciccone A. (2004) Trade and productivity. *The Quarterly Journal of Economics*. Cambridge: MIT Press, vol. 119, issue 2, pp. 613-646.
8. Busse M, Koeniger J. (2012) Trade and economic growth: A re-examination of the empirical evidence. *SSRN* (electronic journal), 24 February 2012, pp. 1-24. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2009939 (accessed 8 August 2019).
9. Grossman G, Helpman M. (2016) Innovation and Growth in the Global Economy. Cambridge: MIT Press. (in English)
10. Wade R.H. (2012) Return of industrial policy? *International Review of Applied Economics* (electronic journal), vol. 26, issue 2, pp. 223-239. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02692171.2011.640312> (accessed 8 August 2019).
11. Brunner D. (2003) The long-run effects of trade and income and income growth. *IMF Working Paper* (electronic journal), WP 03/37, February 2003, pp. 1-38. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp0337.pdf> (accessed 8 August 2019).